

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК: 658.62 : [343.148 + 347.948] (477)
DOI: 10.15587/2313-8416.2016.74360

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ СУДОВО-ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

© І. А. Петрова

У статті окресленні загальні етапи єдиної універсальної процедури провадження судово-товарознавчих експертиз у цивільному судочинстві. Визначені основні принципи проведення судово-товарознавчої експертизи у цивільному судочинстві, загальні вимоги щодо питань експерту, особливостей проведення експертного дослідження, складання висновку експертизи та виявлено окремі моменти, які обов'язково мають бути враховані судом під час його оцінки при розгляді цивільних справ

Ключові слова: суд, судово-товарознавча експертиза, висновок експерта, експерт, доказ, призначення експертизи, питання експерту

The general stages of the single universal procedure of the proceedings of forensic and commodity expertises within civil judiciary have been outlined by the author. The basic principles of conducting forensic and commodity expertise within civil judiciary, the general requirements of expert's questioning, features of conducting an expertise and expert opinion have been determined; and some matters that ought to be taken into account by the court during its assessment while civil case hearing have been found out

Keywords: court, forensic and commodity expertise, expert opinion, expert, evidence, assignment of an expertise, expert's questioning

1. Вступ

Стрімкий розвиток господарських відносин є характерною рисою сучасного суспільства і передбачає не тільки регулювання нормами права, а також взаємну відповідальність суб'єктів господарювання в юридичній та економічній площині. Справедливе вирішення спорів, які виникають у процесі реалізації такої діяльності у всіх цивілізованих країнах здійснюється у суді, саме справедливе правосуддя може надавати відчуття захищеності особи (не має значення юридичної чи фізичної) і бути центром єднання в державі. Реалізація такого підходу базується на верховенстві права та незалежності суду і потребує постійної уваги з боку влади до суду і правосуддя.

Саме тому завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оскаржуваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Практика призначення судово-товарознавчих експертиз і використання їх висновків у цивільному судочинстві свідчить, що ця експертиза може надавати достовірні докази та сприяти всебічному, повному й об'єктивному дослідженню справ, постановленню законних і обґрунтованих рішень у судах загальної юрисдикції. Однак, чітка регламентація порядку про-

вадження судово-товарознавчих експертиз у цивільному судочинстві на сьогодні в Україні відсутня. Іншим складним моментом є те, що у випадку судово-товарознавчої експертизи об'єктами дослідження є споживчі товари, різноманіття яких постійно збільшується, і, як наслідок, збільшується кількість складних питань, що виникають у суду при розгляді справ. Така ситуація викликає потребу в окресленні загальних підходів щодо процедури проведення судово-товарознавчих експертних досліджень споживчих товарів у цивільному судочинстві.

2. Літературний огляд

Згідно діючого законодавства та пояснень Вищих судів, визначаючи підвідомчість цивільних справ та господарських спорів виходять із наступного: якщо сторонами у справі є юридичні особи, спір підлягає вирішенню господарським судом, а в інших випадках – судом загальної юрисдикції за правилами цивільного судочинства.

З метою забезпечення правильного та однакового застосування судами окремих положень цивільного процесуального законодавства Пленум Верховного Суду України постановляв дати судам низку роз'яснень у своїх документах, а саме у Постановах «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі

до судового розгляду» від 12.06.2009 року № 5 та «Про судову практику розгляду цивільних справ про визначення правочинів недійсними» від 06.11.2009 року № 9 [1, 2].

При судовому розгляді цивільних справ все частіше виникає потреба у застосуванні спеціальних знань у галузі товарознавства, у тому числі й у формі судово-товарознавчих експертиз, що підкреслюють у своїх роботах В. В. Архіпов [3], В. Г. Гончаренко [4], Ф. М. Джавадов [5], О. О. Желавська [4], О. В. Круть [4], М. Я. Сегай [4], Л. О. Степанова [4], Ю. Б. Форіс [4] та інші. Сьогодні такі експертизи проводяться при розгляді судами цивільних справ, у тому числі у справах про захист прав споживачів, коли обставини справи обумовлюють необхідність дослідження споживчих властивостей продукції, товарів і сировини. Як джерела доказової інформації при розгляді цих справ виступають споживчі товари, сировина, напівфабрикати, тара, упаковка. Товарознавче експертне дослідження зазначених об'єктів дозволяє визначити їх різноманітні параметри, суттєві ознаки, властивості, різні обставини, пов'язані із споживчими якостями; відповідність стандартам, технічним умовам, зракам; спосіб фальсифікації вказаних об'єктів [4].

3. Мета та задачі дослідження

Метою статті є визначення загальних підходів та особливостей провадження судово-товарознавчих експертиз у судах при розгляді цивільних справ. Для досягнення поставленої мети були вирішені наступні задачі:

- окреслити процес провадження судово-товарознавчої експертизи у судах загальної юрисдикції;
- охарактеризувати особливості визначення питань експерту-товарознавцю;
- виявити загальні підстави призначення інших видів експертизи;
- узагальнити засади оцінки висновку експертизи судом.

4. Результати досліджень щодо удосконалення провадження судово-товарознавчих експертиз у цивільному судочинстві

Справи щодо захисту прав, які витікають із цивільних відносин (трудових, сімейних, житлових, земельних тощо) вирішуються у порядку, передбаченому нормами цивільного судочинства. Часто для отримання доказової інформації, що має значення для судового розгляду, необхідні спеціальні пізнання у галузі товарознавства. За таких умов суд признає експертизу за заявою осіб, які беруть участь у справі. (ч. 1 ст. 143 ЦПК України) [6]. Призначення судово-товарознавчої експертизи у цивільному судочинстві може бути обумовлено, наприклад, потребою сторони довести розмір втрат або розмір відшкодування збитків. Причому, експертиза може призначатись суддею для забезпечення доказів під час підготовки справи або судом під час розгляду справи (ст. 57 ЦПК) [6]. Призначення експертизи, згідно вимог чинного законодавства (ч. 4 ст. 10 ЦПК) сприяє забезпеченню змагального процесу для реалізації учасниками їхніх процесуальних

прав. Ця стаття передбачає також обов'язкове роз'яснення судом право сторонам заявляти клопотання про призначення експертизи. У випадку судово-товарознавчої експертизи суд отримує відповіді на питання, щодо втрати якості чи виникнення дефектів об'єкта дослідження, причин таких втрат або чинників, що сприяли утворенню дефектів.

Згідно діючого законодавства, при вирішенні питання про призначення експертизи суди повинні керуватися статтями 143–150 ЦПК, Законом України «Про судову експертизу», «Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» та враховувати роз'яснення, дані в постанові Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах», а також брати до уваги особливості правового регулювання захисту прав конкретних суб'єктів господарювання [6–9].

Як один із видів доказів, висновок експертизи містить обґрунтовані відповіді на питання, що задані судом, і має відповідати критеріям належності і допустимості доказів [6].

При обговоренні в попередньому судовому засіданні питання про призначення судово-товарознавчої експертизи, а також ухвалі про її призначення суд повинен поряд із обговоренням питань експерту, виборі експерта та роз'яснення йому прав і обов'язків, роз'яснити також наслідки ухилення від участі в експертизі (ст. 146 ЦПК). Експерт може ухилитись від виконання експертизи за різних власних міркувань, причиною може бути, наприклад, небажання втручатись у спір при розподілі майна між господарюючими суб'єктами. Застосування наслідків можливе лише після постановлення ухвали про призначення експертизи та підтвердження факту ухилення особи від участі в експертизі [6].

Стаття 53 ЦПК України визначає, що у якості експерта може залучатися особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про судову експертизу» і внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів [6, 7, 10]. Законодавчо докладно визначено кваліфікаційні вимоги, права та обов'язки судових експертів, порядок їх атестації, межі компетенції. Згідно із ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також у випадках і на умовах, визначених цим Законом, судові експерти, які не є працівниками зазначених установ [7]. Однак, у будь-якому випадку, при призначенні експертиз у цивільних справах суди повинні призначати їх проведення експертам, які включені до державного Реєстру атестованих судових експертів [10].

Судово-товарознавча експертиза, як один із засобів доказування, сприяє всебічному, повному й об'єктивному дослідженню обставин справи, постановленню законних і обґрунтованих судових рішень. При цьому слід зазначити, що існують випадки, коли суди всупереч закону можуть приймати висновки експертів, як джерела доказів, що мають перевагу над іншими доказами, належно їх не перевіряють та не оцінюють або перебільшують доказове значення

ймовірних висновків. З погляду на те, де проводилась і ким дана судово-товарознавча експертиза, суди часто віддають перевагу висновку експертизи, що проведена у державній спеціалізованій установі.

Призначення і проведення судово-товарознавчих експертиз має низку особливостей, які необхідно враховувати для встановлення істини у справі. До них слід віднести те, що при її призначенні необхідно враховувати характер та обсяги об'єктів дослідження, оскільки значна кількість об'єктів дослідження є споживчими товарами, які швидко псуються, оскільки мають обмежений термін придатності або вимагають особливих умов зберігання, тому експертиза повинна проводитись у досить стислі терміни (24–48 годин). Інша особливість пов'язана із тим, що експерт-товарознавець досліджує не всі товари, а лише їхню частину (середню пробу), а результати поширюються на всі об'єкти. Наступна особливість експертного дослідження обумовлена тим, що іноді об'єкти відсутні, а дослідження здійснюється на основі документів, що містять інформацію про них.

Після з'ясування обставин, що мають значення для висновку експерта-товарознавця,головуючий пропонує учасникам судового розгляду подати у письмовому вигляді питання, які вони бажають поставити експерту-товарознавцю. Обмірковуючи поставлені питання та враховуючи при цьому думку учасників розгляду, суд усуває ті із них, які не стосуються справи або не належать до компетенції експерта, а також формулює питання, які сам ставить перед експертом-товарознавцем із власної ініціативи. Такий підхід дозволяє у процесі судового розгляду справи повніше використати спеціальні знання експерта. Це пов'язано із тим, що до питань судово-товарознавчої експертизи пред'являються специфічні вимоги, а саме: перелік питань має бути максимально повним, але не торкатись правових аспектів та не виходити за межі спеціальних знань експерта; бути чіткими за формою та ясними й зрозумілими за змістом (саме для реалізації цієї вимоги необхідна консультація товарознавця); бути суттєвими для даної справи і витікати із її матеріалів, а їх висвітлення має базуватись на змісті конкретних положень товарознавства; характер питань повинен відповідати сучасним можливостям судово-товарознавчої експертизи та компетентності експерта-товарознавця; порядок формулювання питань має бути від питань загального характеру до питань, що деталізують, та у подальшому визначати послідовність етапів експертного дослідження.

Тільки суд визначає остаточно всі питання, за якими призначається експертиза, а всі питання, що відхиляються, повинні бути пояснені судом кожному із учасників процесу, який їх надав. Найчастіше судом відхиляються питання, які не мають відношення до справи, є неконкретними, неповними та неточними. Для усунення цих недоліків доцільно рекомендувати суду заслуховувати думку експерта-товарознавця щодо їхнього формулювання. Поряд із вибором питань, необхідно враховувати і те, що експерт-товарознавець не має права вирішувати питання правового характеру, оскільки такі питання мають вирі-

шуватися самим судом, а експерту слід ставити лише питання факту, а не правової оцінки.

Після оцінки питань експерту, суд виносить ухвалу, а суддя постанову, в яких викладаються поставлені на вирішення судово-товарознавчої експертизи питання (ст. 144 ЦПК) та передаються експерту-товарознавцю для проведення експертного дослідження та складання висновку [6]. В ухвалі (постанові) має бути зазначено, які із поданих учасниками судового розгляду питання з яких мотивів було відхилено.

Одним із проблемних процесуальних моментів щодо судово-товарознавчих експертиз є те, що всупереч вимог діючого законодавства, питання експерту-товарознавцю формулюються не завжди чітко, не дотримується послідовність питань, яка у наступному передбачатиме послідовність дослідного процесу, а також відсутнє обґрунтування необхідності призначення інших видів експертиз (додаткової, повторної комісійної тощо). Дотримання вимог чинного законодавства, правильне його розуміння та тлумачення дозволяють усунути подібні недоліки, але може залишатись низка нюансів, які стосуються проведення судово-товарознавчих експертиз різних груп товарів.

Як і будь-яка інша судово-товарознавча експертиза завжди має здійснюватись на принципах законності, системного підходу, незалежності судового експерта-товарознавця, об'єктивності та повноти дослідження. Аналіз практики використання у суді судово-товарознавчих експертиз до цих принципів дозволив додати наступні:

– забезпечення значимості для доказування висновків експертизи складає основу прийомів та рекомендацій, які визначають лінію поведінки судді щодо інших учасників судового процесу (відповідно до вимог ст. 57 ЦПК) [6];

– планування конкретних судових дій, які пов'язані із підготовкою, призначенням та проведенням судово-товарознавчої експертизи, для ефективного використання спеціальних товарознавчих пізнань у встановленні істини у справі;

– своєчасність призначення експертизи, що визначається правильним вибором моменту призначення і цілком залежить від характеру та повноти зібраних об'єктів, для дослідження яких потрібні товарознавчі пізнання;

– оперативність експертного дослідження – визначається тим, що дана експертиза призначається під час судового розгляду, для проведення її часто потрібен час, тому судовий розгляд припиняється та переноситься на інший час, при цьому, наприклад, слід враховувати вимоги ст. 141 ЦПК, яка прописує вимоги до огляду доказів, що швидко псуються [6];

– проведення експертизи особисто експертом-товарознавцем – це потребує відповідних товарознавчих пізнань, високої кваліфікації та навичок у роботі обраного експерта-товарознавця з урахуванням вимог ст. 53 та ст. 187 ЦПК [6];

– фіксація у висновку всіх проведених досліджень із докладним описом використаних методів та методик, нормативних матеріалів, має бути повною та зрозумілою, що обумовлюється необхідністю по-

дальшої його оцінки судом для визнання джерелом доказу, що передбачено також ст. 189 ЦПК [6];

– процесуальне оформлення результатів експертного дослідження, з урахуванням вимог ст. 147 ЦПК, щодо оформлення висновку експерта [6].

Проведення судово-товарознавчої експертизи у суді повинно відповідати вимогам, що передбачені статтями 57, 74, 133, 140-150, 170, 171, 179, 185, 187 ЦПК [6]. Виходячи із компетенції експерта-товарознавця, суди повинні враховувати те, що він самостійно обирає спосіб проведення судово-товарознавчої експертизи. Судово-товарознавча експертиза проводиться у суді або поза судом, якщо це потрібно у зв'язку з характером досліджень або якщо об'єкт досліджень неможливо доставити до суду. Прикладом може бути судово-товарознавча експертиза визначення вартості майна (меблі, побутова техніка тощо) при розлученні для вирішення питання щодо його розподілу між сторонами.

Після завершення експертних досліджень експерт-товарознавець складає висновок, який відповідно до ст. 66 та ст. 147 ЦПК повинен містити докладний опис проведених досліджень, зроблені в результаті їх висновки і обґрунтовані відповіді на поставлені судом питання [6]. Складаючи висновок, експерт-товарознавець ретельно прописує весь процес дослідження, посилається на використані нормативні матеріали, пояснює використання методик та логічно доводить до відповідей на поставлені судом питання. Зустрічаються випадки, коли при проведенні судово-товарознавчої експертизи експерт-товарознавець виявляє обставини, з приводу яких йому не були поставлені питання. За таких умов він має право свої міркування про ці обставини включити до висновку експертизи. Окрім вимог, які передбачені цивільним процесуальним законодавством щодо висновку експертизи, він має бути написаний зрозумілою мовою, а самі висновки повинні бути обов'язково науково обґрунтованими, достовірними та містити повні відповіді на поставлені питання. Цей висновок, підписаний особисто експертом-товарознавцем, приєднується до матеріалів справи. Бувають випадки, коли до проведення експертизи залучається декілька експертів, наприклад поводить комплексна (ст. 149 ЦПК) чи комісійна експертиза (ст. 148 ЦПК) [6]. К таких випадках залучені експерти при складанні висновку радяться між собою, приходять до однакової думки і підписують висновок експертизи. Якщо хтось із експертів має інше бачення щодо вирішення конкретного питання, то він свої міркування викладає в окремому висновку, який також підписує власноручно.

Діюче законодавство не передбачає, що висновок експертизи є обов'язковим для винесення рішення, але воно зобов'язує суд оцінити висновок експертизи відповідно до вимог ст.ст. 189, 212 ЦПК [6]. За умови, коли висновок судово-товарознавчої експертизи містить незрозумілі місця, вони можуть бути усно пояснені експертом-товарознавцем, що заноситься до журналу судового засідання (ст. 147 ЦПК) [6]. Якщо і після допиту експерта суд не погоджується із висновком експертизи він має мотивувати свою незгоду в рішенні або ухвалі. На підставі цього мо-

жуть призначатись інші експертизи (додаткова, повторна, комісійна чи комплексна), що передбачено ЦПК у ст. 148–150 [6].

Виходячи із законодавчого визначення даних експертиз слід пам'ятати, що повторна і додаткова експертизи можуть призначатись тільки у випадках, коли суд не задовольняє результат первинної експертизи:

– додаткова – коли розкрито неясно чи неповно питання, які винесені на вирішення експертизи, і вона може виконуватись тим самим експертом-товарознавцем;

– повторна – коли суд вважає, що винесені на вирішення експертизи питання розкрито неправильно або є порушення процесуальних норм при проведенні експертизи, і має виконуватись тільки іншим експертом.

Комісійна та комплексна експертизи можуть бути як первинними, так і проводитись після розгляду судом висновків експертизи з тих самих питань, якщо результати проведеного експертного дослідження не містять вичерпних відповідей на поставлені питання. У будь-якому випадку, комплексну та комісійну експертизу проводять декілька експертів, різниця у тому, що до проведення комісійної експертизи залучаються експерти однієї спеціальності (товарознавці), а до комплексної – різних спеціальностей (товарознавці, технологи, економісти, екологи тощо).

Ст. 189 ЦПК передбачає, що ніякі докази не мають для суду наперед встановленої сили, саме тому висновок експертизи, поряд з іншими наданими суду доказами, має бути перевірений та оцінений судом [6]. Висновок судово-товарознавчої експертизи оцінюється судом у судовому засіданні під час розгляду всіх обставин справи у їх сукупності. Оцінку суд надає за своїм внутрішнім переконанням на основі всебічного, повного та об'єктивного розгляду висновку експертизи. Такий підхід передбачений ст. 212 ЦПК [6].

Оцінюючи висновок експертизи, що наданий експертом-товарознавцем, суд враховує наявність обставин, що перешкоджають залученню даного експерта; компетентність та повноваження експерта-товарознавця; дотримання вимог процесуального законодавства експертом-товарознавцем при проведенні експертного дослідження; достатність наданих об'єктів дослідження для повних та об'єктивних відповідей на питання експертизи; узгодженість між дослідною частиною та підсумковим висновком судово-товарознавчої експертизи; відповідність висновку експерта іншим матеріалам, що розглядає суд.

Якщо у справі було призначено і проведено декілька експертиз щодо одно і того самого об'єкта, суд дає оцінку кожному висновку експертизи для встановлення обґрунтованості, повноти, об'єктивності та неупередженості проведеного експертного дослідження. Таку оцінку проходять і висновки окремих експертів, які були залучені до проведенні комісійної чи комплексної експертизи і не погодились із позицією інших експертів.

Від висновку експертизи слід відрізнити документи щодо обставин справи, які були отримані із застосуванням спеціальних знань (наприклад, причини пошкодження товару, вартість його відновлення чи ремонту, розмір нестачі матеріальних цінностей). Такими документами можуть бути акти перевірок, журнали обліку, технологічні картки, технічні паспорти, сертифікати якості тощо. Ці документи, навіть за умови, що вони отримані на запит суду, не можуть розглядатись як висновок експертизи та бути причиною у відмові призначення судово-товарознавчої експертизи.

5. Апробація результатів досліджень

Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» судово-експертна діяльність в Україні здійснюється державними спеціалізованими установами та відомчими службами, до яких належать: науково-дослідні та інші установи судових експертиз Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України [7]. Судово-експертна діяльність в Україні також здійснюється на підприємницьких засадах атестованими експертами-товарознавцями, що внесені до державного Реєстру експертів, а також громадянами за разовими договорами. У випадках призначення судово-товарознавчих експертиз практика показує високе залучення саме таких експертів-товарознавців. Атестація судових експертів-товарознавців з числа підприємницьких структур та громадян здійснюється Міністерством юстиції України відповідно до його повноважень. При залученні до проведення судово-товарознавчої експертизи експерта-товарознавця, який не працює у спеціалізованій установі суд обов'язково перевіряє наявність у нього діючого свідоцтва про присвоєння йому кваліфікації судового експерта за спеціальністю товарознавство. Існують випадки, коли до проведення експертних досліджень залучаються фахівці, які не мають свідоцтва судового експерта. За таких умов товарознавець проводить експертне дослідження на підставі разового договору, що може бути лише за умови, коли в іншому порядку експертні дослідження провести неможливо.

Актуальним залишається питання щодо строків проведення експертизи, оскільки найчастіше саме тривалі дослідження експерта-товарознавця призводять до порушення термінів розгляду справ. Через ці причини доцільним вважається при призначенні судами судово-товарознавчої експертизи завжди визначати строки їх проведення.

6. Висновки

Проведене дослідження показало, що експертні дослідження є важливою складовою процесу доказування у цивільному судочинстві. Однак не виключені помилки і порушення норм ЦПК при призначенні та проведенні експертиз, а також при використанні їх висновків як доказів у справі, що зумовлено сукупністю причин. У статті визначено загальні підходи та особливості провадження судово-товаро-

знавчих експертиз у судах при розгляді цивільних справ, а саме:

- окреслено процес провадження судово-товарознавчої експертизи у судах загальної юрисдикції у якому є низка особливостей, пов'язана із характером та обсягом об'єктів дослідження, оскільки деякі можуть швидко псуватись або вимагають особливих умов зберігання; дослідження не всіх об'єктів, а лише частини із них; дослідженням об'єкту на умови його відсутності;

- наведено характеристику принципів її провадження, серед яких слід виділити такі, як: забезпечення значимості для доказування висновків експертизи; планування конкретних судових дій, своєчасність призначення експертизи; оперативність експертного дослідження; проведення всіх досліджень особисто експертом; повна і зрозуміла фіксація проведеного дослідження, використаних методів та методик у заключному документі – висновку експерта; процесуальне оформлення результатів експертного дослідження;

- охарактеризовано особливості визначення питань експерту-товарознавцю, які мають бути чіткими за формою та ясними й зрозумілими за змістом (саме для реалізації цієї вимоги необхідна консультація товарознавця); суттєвими для даної справи і витікати із її матеріалів, а їх висвітлення має базуватись на змісті конкретних положень товарознавства; характер питань повинен відповідати сучасним можливостям судово-товарознавчої експертизи та компетентності експерта-товарознавця; порядок формулювання питань має бути від питань загального характеру до питань, що деталізують, та у подальшому визначати послідовність етапів експертного дослідження;

- виявлено загальні підстави призначення додаткової повторної, комплексної та комісійної експертизи;

- узагальнено засади оцінки висновку експертизи судом для використання його у якості доказу, зауважено, що суд повинен дати оцінку кожному висновку з точки зору всебічності, повноти і об'єктивності експертного дослідження, причому перевага не має віддаватись висновку на підставі того, що він отриманий у провідній установі.

Література

1. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 року № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-09>

2. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11. 2009 року № 9 [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>

3. Архіпов, В. В. Судово-товарознавча експертиза товарів народного споживання та послуг: теорія та практика [Текст]: навч.-практ. посібник / В. В. Архіпов. – К.: Центр учб. Л-ри, 2008. – 306 с.

4. Експертизи у судовій практиці [Текст] / за ред. В. Г. Гончаренка. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 400 с.

5. Джавадов, Ф. М. Концептуальні основи розвитку судової експертизи у сучасних умовах [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Ф. М. Джавадов. – К, 2000. – 29 с.

6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV [Текст] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 40-41, 42. – ст. 492.

7. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.

8. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства України від 08.10.1998 № 53/5, зареєстрованим у Міністерстві України 03.11.1998 за № 705/3145 (із змінами) [Текст] // Офіційний вісник України. – 1998. – № 46. – С. 172.

9. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8 [Текст] // Вісник Верховного Суду України. – 1997. – № 3. – С. 2–5.

10. Порядок ведення державного реєстру атестованих судових експертів : затв. наказом Міністерства юстиції України від 29.03.2012 р. № 429/5 [Текст] // Офіційний вісник України. – 2012. – № 27. – Ст. 1017.

References

1. On Implementing the Norms Civil Procedural Legislation Regulating the Proceedings before the Trial. Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated from June 12, 2009, No. 5. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-09>

2. On Court Practice of Civil Cases on Recognizing Transactions Void. Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated from November 6, 2009 No. 9. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>

3. Arhipov, V. V. (2008). Sudovo-tovarovnavcha ekspertyza tovariv narodnogo spozhyvannja ta poslug: teorija ta praktyka. Kyiv: Centr uchb. L-ry, 306.

4. Goncharenko, V. G. (Ed.) (2010). Ekspertyzy u sudovij praktyci. Kyiv: Jurinkom Inter, 400.

5. Dzhavadov, F. M. (2000). Konceptual'ni osnovy rozvytku sudovoi ekspertyzy u suchasnyh umovah. Kyiv, 29.

6. Civil Procedural Code of Ukraine dated from March 18, 2004 No. 1618-IV (2004). Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine (BVR), 40-41, 42, Article 492.

7. On Forensic Expertise: the Law of Ukraine dated from February 25, 1994 No. 4038-XII (1994). Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine, 28, Article 232.

8. Instructions on the Assignment and Conduction of Forensic Expertises and Expert Studies Approved by the order of the Ministry of Yustice of Ukraine dated from October 8, 1998 No. 53/5, registered by the Ministry of Yustice of Ukraine on November 3, 1998 No. 705/3145 (amended) (1998). Official Bulletin of Ukraine, 46, 172.

9. On Forensic Expertise in Criminal and Civil Cases. Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated from May 30, 1997 No. 8 (1997). Bulletin of the Supreme Court of Ukraine, 3, 2–5.

10. The Procedure of Handling the State Register of Certified Court Experts: approved by the order of the Ministry of Yustice of Ukraine dated from March 29, 2012 No. 429/5 (2012). Official Bulletin of Ukraine, 27, Article 1017.

Дата надходження рукопису 21.06.2016

Петрова Ірина Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, кафедра інформаційної та економічної безпеки, Харківський національний університет внутрішніх справ, пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, Україна, 61000

E-mail: ekobezpeka@mail.ru